

Islam i Europa – en ny trusel?

AV ÅGE HOLTER

Muslimene iblant oss

Ny er naturligvis i forhold til europeisk middelalder, da islam truet med å erobre hele Europa. Først ble araberne stoppet ved Poitiers i 8. årh. og siden tyrkerne foran Wiens porter i 16. og 17 årh. Er Europa nå for tredje gang truet av islam? Spørsmålet gjelder i denne forbindelse Vest-Europa. I øst har det alltid vært store islamske «lommer». Men i vår vestlige del av Europa har det siden 2. verdenskrig, spesielt fra 1970-årenes begynnelse, vært en stor innvandring av muslimer, i dag beregnet til 6–7 millioner. I Vest-Tyskland er det ca. 2 millioner, de fleste tyrkere, og islam er blitt Forbundsrepublikkens 3. største religion. I Frankrike er antallet omtrent det samme, men her nord-afrikanere, og muslimene er nesten dobbelt så mange som protestantene. I Storbritannia bor det nå ca. 800 000 muslimer, omtrent 1,4% av befolkningen, de fleste fra det indiske subkontinent.¹ Og da er bare de største gruppene nevnt. (I Norge er det i 1984 registrert 4 432 muslimer.) I lys av islams sterke politiske fremmarsj og med en fødselsrate som mot slutten av dette århundre vil gi 1,3 milliarder muslimer (mot i dag vel 8 millioner),² kan en folkevandring fra den islamske verden komme til å forandre både de religiøse og etniske strukturer i Europa.

Foreløpig er spørsmålet om *trusel* mer retorisk enn reellt. Men det kan også formuleres teologisk, som i en erklæring fra konventet i Frankfurt i 1984 for «Bekennende Gemeinschaften», undertegnet av Peter Beyerhaus og D. Fritz Grünzweig: «Vi ser i islam en Guds dom over en kristenhet som har fjernet seg fra det bibelske evangelium.»³ Marius Baar, tidligere misjonær blant muslimer i Tchad, har sagt det samme i en ekstrem polemisk bok om islams trusel mot Europa: «I dag er kristenheden åndelig død, derfor begynner islams sejrstog ud over Vesten og over hele verden.» Og Baar griper til apokalyptiske symboler for å forklare fenomenet: Islam er dyret i Åpenbaringen, og «Det kristne Vesten bøyer sig stadig dybere for dyret».⁴ Også Luther så på islams fremstøt mot Europa som Guds dom og straff.⁵ Dette er en teologisk tolkning som har sine parallel-

ler i Det gamle testaments skildring av de hedenske religionenes kamp mot jødefolket. På samme måte, men med motsatt fortegn, har muslimer selv brukt en religiøs tolkningsnøkkel for å forklare at den islamske verden sank ned i fatalisme og ble liggende under fremmed, kristent åk: Vi har sviktet vår religion, sa de, nederlag og ydmykelse er Guds straff – altså: Tilbake til islam! Dette ble utgangspunktet for den islamske renessanse i forrige århundre, som dagens militante islam fører videre.⁶

I dette perspektiv, som også omfatter begge religioners universelle misjonskall (i islam *dawa*), kan en lett komme til å overdramatisere muslimenes inntog i Vest-Europa. Den innbyr til et frelseshistorisk konfliktperspektiv, hvor islam fra kristent synspunkt blir «en endetidens forførende makt, som strider mot både jødernes gamle paktsfolk og Jesu Kristi kirke».⁷ Dette er Frankfurt-erklæringens ord, og herfra til Baars identifisering av islam med Dyret er det bare et kort skritt.

På den motsatte ytterkant sies det at kristne kan «anerkjenne Muhammed som del av den samme profetiske tradisjon», og noen mener også at «Den Hellige Ånd – utenfor grensene til den synlige kirke – er virksom blant muslimene». Slik lød det under Konferansen for europeiske kirker (KEK) i mars 1984. I dette forum er det gitt entusiastisk støtte til krav om full juridisk likestilling mellom islam og kristne trossamfunn. En slik «legalisering» av islam, med alle økonomiske implikasjoner, er gjennomført i Belgia, Nederland og Østerrike. I Vest-Tyskland har de mange sprikende og innbyrdes rivaliserende grupper av muslimer foreløpig hindret en slik utvikling, som her først og fremst ville bety at kirkeskattsystemet kom til å gjelde også for islam.⁹ Frankfurt-erklæringen går åpent inn for «å oppmuntre til repatriering av innvandrerne under menneskelige forhold». Men også den gjør det til en kristenplikt å møte den islamske minoritet «rettferdig, forståelsesfull, gjestevennlig, hjelpsom».¹⁰

Muslimenes problemer i Vestens sekulariserte samfunn

Islam er ikke den monolittblokk som en ofte kan få inntrykk av. Selv bortsett fra splittelser som *Ahmadiya* og grener av *Shia* er islam sterkt differensiert etter etniske, kulturelle og politiske skillelinjer (som også kristendommen er det). Det fins et høyere, litterært islam og et lavere, folkelig. Det fins modernister som vil tilpasse seg

et sekulært samfunn, og som drømmer om et «tysk islam», et «norsk islam», osv. Det fins neo-tradisjonalister (ofte feilaktig kalt fundamentalister) som drømmer om et islamsk teokrati og ikke vil gjøre orientalske muslimer til europeere. I Europa slår forskjellene ut i ulike holdninger til det ikke-islamske miljø og i bitre motsetninger mellom de mange islamske organisasjoner, kultursentra, menigheter. Det europeiske islamråd, som ble stiftet i London 1973, regnes som instrument for Saudi-Arabia og har ikke kunnet samle Europas muslimer. Den politiske maktkamp i den islamske verden, hvor land som Iran, Libya, Syria prøver å bryte Saudi-Arabias dominerende (og pro-amerikanske) innflytelse, gjenspeiles også i kampen om fremmedarbeiderne i Europa. På samme måte prøver militærregimet i Tyrkia å vinne kontroll over tyrkiske innvandrere. Spørsmålet om å anerkjenne juridisk et europeisk diaspora-islam må sees i denne kontekst. En hindring ligger også i den sterke opposisjon fra militante muslimer, som ikke vil bli en «kirke» i et sekularisert, vantro samfunn. Et institusjonalisert islam, innordnet Vestens rettsbegreper og verdier, ville være å forråde det ekte islam.¹¹

De fleste muslimske innvandrere, særlig fra sør-øst-Asia og Tyrkia, kommer fra strøk hvor islam har fungert på landsbynivå. Det vil si at hele deres liv har vært total-regulert av et folkelig islam med klare og sterke regler for hele deres hverdagsliv, blandet opp med lokal skikk og bruk og overtro. Alt dette er blitt en uløselig del av deres identitet som muslimer. I møte med europeisk sivilisasjon kan de vanskelig skjelne mellom hva som kan oppgis og hva som kan forsvares for å kunne bevare sin religiøse identitet. Visse former får symbolverdi, som f.eks det å kle seg på en bestemt måte, alltid spise mat som er *halal* («tillatt»), gjennomføre mest mulig segregasjon av kjønnene.¹²

Det militante islam vinner fram

I denne sammenheng blir barnas skolegang problematisk for muslimske foreldreorganisasjoner. Samtidig som de ønsker best mulig undervisning for sine barn, ser de det åpne europeiske skolesystem som en fare for alle islamske verdier. Både fra England og Tyskland rapporteres det om en dypt følt frykt blant innvandrere for at det sekulariserte, alt-tillatende samfunn skal forme deres barn i sitt bilde.¹³

I denne protest- og frykt-situasjon får det militante og aggressive

islam et sterkt tak blant muslimene i Europa. Det er i gruppene av «sterk-troende» fremmedarbeidere at den verdensvide bevegelse for re-islamisering vinner gjenklang.¹⁴ Og det er spesielt disse Baar kaller «den trojanske hest» i Europa eller Allahs 5. kolonne.¹⁵ Lederen av «Islams Vitenskapsakademi» i Köln, den iranske professor Falutari, har vurdert disse gruppene av muslimer som Europas største og mest representative for det ekte islam. Hans kriterium er det islamske nøkkelord *tawhid*: Læren om den gudommelige enhet som fundament for et konsekvent monoteistisk tanke- og verdisystem.¹⁶ Fra Köln, som er blitt det europeiske hovedkvarter for en lang rekke av muslimenes organisasjoner og kultursentra, spres i dag den ideologi som bærer den islamske revolusjon i Iran. Teorien om den absolutt ene Gud fører til teorien om all lovs og all kunnskaps ene kilde, Koranen og *sharia*. Derfor gir islam løsningen på alle menneskehetens problemer. Målet med å kjenne Koranen og tolke den hellige lov *sharia* blir derfor å etablere *tawhid* på jorden, dvs. at alle mennesker bare har den ene Gud som herre og lovgiver, og at alle krefter i samfunnet konvergerer i hengivelsen til den ene makt i tilværelsen – alt annet skyldes *shirk*, avgudsdyrkelse, dvs. polyteismens og pluralismens krefter.

For mange fremmedarbeidere i Europa svarer *tawhid* til landsbylivet de vokste opp i. Drømmen om det islamske idealsamfunn er blitt en erstatning for deres tapte mikro-samfunn, selv om det bare blir noen ytre former de klarer å realisere i sin nye hverdag. For mange, spesielt for tyrkerne, er det også en erstatning for det politiske islam som er forbudt i deres hjemland. At islam er religion og stat, som er den altoverveiende trend i dagens islam, er en ideologi som truer det sekulære samfunn som Kemal Mustafa etablerte i Tyrkia fra 1924. Derfor er det maktpåliggende for liberale muslimer å hevde at «europeisk-kulturelle muslimer hilser velkommen skillet kirke/stat i sine hjemland».¹⁷ Men de fleste lytter nok heller til sjefimamen for «Verband Islamischer Kulturzentra» (Köln) som forkynner det motsatte. Han har utropt seg til «Erobrer av Europa» og erklært at han «vil kjempe og om nødvendig dø med sine tilhengere, inntil det over alt, fra Kypros til Oslo, fins koranskoler og moskeer som det vaier tyrkiske faner over».¹⁸

Et «europeisk islam»?

Kontrasten til denne patetiske (og tyrkisk-nasjonalistiske) form for islamisering av Europa er representert i tidsskriftet *Islam und der Westen*, som utkommer i Wien under ledelse av dr. Smail Balić. Han er selv sør-øst-europeisk muslim, fra Bosnia som har mer enn 100 års erfaring i europeisk tilpassing under østerriksk styre. Undertittelen er programmatisk: «Uavhengig tidsskrift for europeiske muslimer», med et program for et «annet» islam enn det politisk manipulerte. Hovedmålet er å hjelpe europeiske muslimer til å finne sin identitet i et moderne, pluralistisk samfunn. En tradisjonell tolking av *sharia* (som i praksis betyr «et liv fanget i et nett av forskrifter, bud og forbud . . . , en livssjablone som svarer til de sosiale forhold i det 7. århundres Arabia») fører dem bare til konflikter og identitetskrise, mener Balić.¹⁹ Han siterer gjerne sin nylig avdøde landsmann Husein Džozo, som har utviklet en islamsk teologi for en sekulær tidsalder: Islams tragedie er at massen av troende stadig blir oppfordret til å leve som forfedrene gjorde for tusen år siden. Det er dette islams «folkloristiske ansikt» som skaper problemer i Europa, ikke islam som religion.²⁰ Han får god støtte av en professor i sosiologi (Strasbourg), Wolfgang Slim Freund, som har konvertert til islam. Når europeiske muslimer kler seg som «bildebok-muslimer» og ser ut som «karnevalsprinsere» i byer som Hamburg, Paris, Aachen eller Frankfurt, gir de inntrykk av å tilhøre ikke en verdensmakt, men en sekt hvis idéverden må være like snurrig som antrekket.²¹

Balić tar opp reformbevegelsens slagord i forrige århundre: *sala-fiyya* (av *aslaf*, forfedre), retur til «fedrenes» opprinnelige islam. Men han gir det en langt mer moderne anvendelse: *Sharia* må befries fra de mange lag av sedvanerett og tidsbestemte normer som har lagt seg over den religiøse kjerne. I Koranen selv gjelder regelen at en lovbestemmelse må kunne begrunnes, altså være meningsfull. *Salafiyya* betyr derfor ikke bare, som for reformatorene al-Afghani og Muhammed Abduh, «tilbake til kildene», men kildene må brukes kritisk, hevder Balić: «En historisk-kritisk koranforståelse fremstiller seg som et uomgjengelig krav.»²² Med dette krav, og med sin ikke-politiske tolkning av islams ethos, stiller Balić og hans tidsskrift seg utenfor enhver reell innflytelse på Europas innvandrede muslimer. Derimot er han meget anvendelig i konferanser hvor dialogen står i sentrum, bl.a. som taler på KEK-konferansen i St.

Pölten mars 1984.²³ Men enhver tendens til å avpolitiserer islam og enhver historisk-kritisk holdning overfor Koranen, hvor ordenes betydning og budskap er fra evighet av ifølge ortodoks lære, går mot strømmen i den islamske vekkelsesbølge.²⁴

Muslimers bilde av kristendommen

Det er jo faktisk slik at den historisk-kritiske metodes resultater i bibelforskningen er for muslimene en bekreftelse av at Bibelen er forfalsket målt med den guddommelige Koranens ekthet. Og moderne kristologiske tendenser, blir det sagt i et foredrag om kristendomsorientering for barn av muslimer, synes å bekrefte Koranens oppfatning av Jesus som et fullkomment menneske, et menneske som Abraham og Moses før ham og Muhammed etter ham.²⁵ At dette er gjengse oppfatninger, fremgår av en undersøkelse om hva tyrkiske muslimer mener og tror om kristendommen.²⁶

Denne undersøkelsen gir et skremmende bilde av hva muslimer har tatt med seg hjemmefra av kristen kunnskap. Den er basert på skole- og studiebøker godkjent av den høyeste islamske autoritet i Tyrkia eller av Undervisningsdepartementet. Nå er ikke tyrkeren «i gaten» særlig interessert i kristendom. Men vil han ha opplysninger, er dette hva som er disponibel: en flagrant mangel på objektivitet, en ufattelig mengde feil, en spottende eller ironisk presentasjon. De fire evangelier, f.eks., har lite eller intet til felles med Jesu evangelium, sies det, for det er forfalsket eller gått tapt. Det var i Nikea 325 at fire evangelier ble utvalgt. Her var flere tusen biskoper til stede, men bare 318 stemmer ble godkjent, derfor er evangelievedtaket ugyldig. Spesielt er læren om Jesu guddom forfalsket. På spørsmålet: «Var Jesu Kristus en kristen?», svarer en lærebok: «Som alle profeter var Jesus Kristus en muslim», det var Paulus som «oppfant» kristendommen. Noen sier at Paulus var en jødisk spion (!) som gjorde seg til kristen for å kunne sabotere kristendommen mer effektivt.

Lite tyder på at det store antall fremmedarbeidere i Europa, med bakgrunn i landsbyens koranskole, har et annet bilde. Det er nyttig for kristne å vite hva muslimer vet om kristendommen. Det er viktig for samtale, forkynnelse, eller dialog – at de også selv vet noe om islam. Men like viktig at de kjenner sin egen religion. Da tyrkerne beleiret Wien, formante Luther foreldrene å lære sine barn katekismen, så de kunne stå imot påvirkningen fra islam. Det hadde kom-

met som et sjokk på ham og kirken at så mange av de kristne fanger som tyrkerne tok, så lett og så fort gikk over til islam.²⁷

Hvem går over til islam og hvorfor?

I denne sammenheng er det tankevekkende å lese en veiledning (fra et islamsk senter i München) i islamsk misjon blant «gode og dårlige kristne i Europa».²⁸ Den begynner med et sitat fra Koranen (sure 16, v. 126): Kall til Herrens veier med visdom og vakker formaning! Diskuter med dem på beste måte.» Forfatteren hevder at «en kristen har et helt annet forhold til sin religion enn en muslim»: Mens islam er noe håndfast, som den troende må kjenne med dens regler og bud, er religionen for den kristne mer en personlig motivasjon for en allmenn livsholdning. Han konstaterer at de kristne stort sett er dårlige bibellesere, i motsetning til muslimesenes respektfulle omgang med Koranen. Derfor kan vi muslimer, heter det, regne med at «mange kristne ikke er i stand til å begrunne de mest elementære ut-sagn i sin religion». En annen innfallspport for islam er tapet av religiøs og moralsk orienteringsevne hos unge mennesker. De unge i Europa mener nok at deres seksuelle frihet er noe umistelig, en frihet som er utenkelig for «Allahs døtre». Men overgang til islam, som ofte fører til bruk av orientalsk-islamske klesplagg (jfr. ovfr. om «karnevalprinser», egentlig en appell til ungdommens sans for ytre ekstravaganse), kan fungere som et slags «sikkerhetsbelte» for mange piker spesielt – klær kan være ytre uttrykk for en indre holdning.²⁹ En annen ungdomstrend kan islam møte gjennom sufismen. Fra Berlin fortelles det at unge mennesker kan drages fra diskotekets transelignende rytmer til sufi-ritualets kollektive ekstase gjennom dans og mantra-resitasjon (*dikr*, «erindring», repetisjon av Guds nittini navn).³⁰

Men er det mange europeiske kristne som går over til islam? Det er vanskelig å finne en pålitelig statistikk. Men én ting synes klar: Den største gruppe konvertitter til islam kommer fra blandete ekteskap. For slike ekteskap fins det tall fra Tyskland, Sveits, Nederland, Belgia.³¹ Det er først og fremst menn som går over for å kunne gifte seg med muslimkvinner – islam forbyr sine kvinner å gifte seg med ikke-muslimer, begrunnet med at kvinner og barn da ville gå tapt for islam, ut fra den selvfølgelige oppfatning (og sosiale realitet) at mannen er familiens suverene overhode. Ikke-muslimske kvinner

som gifter seg med muslimer, er ikke nødt til å konvertere, men de må i hvert fall sørge for at barna blir oppdradd for islam.

Enten det gjelder menn eller kvinner som går over til islam av ekteskapsgrunner, så er det ofte en rent *pro forma* overgang. Det religiøse spørsmål blir ofte skjøvet i bakgrunnen eller dekket over av partenes første forventninger og de senere praktiske problemer. Men i krisesituasjoner dukker det religiøse spørsmål opp igjen, spesielt i forholdet til barna eller aktualisert av den enorme kulturelle omstilling som kreves av en europeer i islamsk-orientalsk miljø. Hvor mange som konverterer av personlig overbevisning, er det ingen tall på. Det som lokker europeiske partnere, er gjerne den alternative livsstil etter dens mest positive sider: en sterk følelse av samhørighet, familiebevissthet, omsorg, gjestfrihet.³² Men noen oppgir også som grunn at islam er den beste religion, og at de som muslimer har funnet tilbake til selve ur-religionen.³³ Dette er islams eget klassiske argument, som ikke minst har appell til halv-kristne: at Muhammed ikke ville stifte en ny religion, men føre mennesker tilbake til Abrahams tro, den som både profetene Moses og Jesus bekjente seg til. Mot denne argumentasjon, særlig i forbindelse med blandings-ekteskap, er det advart i Frankfurt-erklæringen:

«Vi ser med sorg at også i Tyskland øker tallet på kristen-muslimske blandings-ekteskap. Vi bekjenner oss til en forståelse av ekteskapet som gjør det umulig for troende kristne å inngå ekteskap med ikke-kristne. Derfor advarer vi uttrykkelig mot kristen-muslimske blandings-ekteskap. Vi ber alle ansvarlige i kirken, menighetene og skolene å gi bedre opplysning, spesielt til kristne piker og kvinner, om islam og dens uforenlighet med evangeliet.»³⁴

Også den tysk-katolske biskopskonferanse finner det nødvendig å «advare klart» mot ekteskap mellom kristne og muslimer, selv om den (i likhet med 2. Vatikankonsil) har en ganske annen positiv teologisk og religionshistorisk vurdering av islam. Derfor støtter den også dialogen mellom «muslimer som gjør alvor med sin hengivelse under Guds vilje, og kristne som gjør alvor av levende kristendom som Guds kjærlighet til mennesker, slik den er åpenbart og formidlet i Kristus».³⁵

Konflikt eller konfrontasjon?

Fra de dialog-åpne kretser i Kirkenes Verdensråd, ved Senteret for islam-studier og kristen-muslimske relasjoner ved Selly Oak Colle-

ges (Birmingham), og innenfor Den europeiske kirkekonferanse vil man unngå å gjenoppvekke den gamle korstog-mentalitet mot islam eller å spille på ikke-teologiske faktorer som rasisme og fremmedhat. (Tyske leserbrev i *Der Spiegel* gjenspeiler en voksende stemningsbølge mot tyrkiske gjestearbeidere og er en katalog over massive fordommer og fryktreaksjoner. Konklusjonen er klar: «Ausländer raus!»)³⁶ I disse kretser tar man avstand fra Frankfurt-erklæringen om islam. Men erklæringens hensikt har vært å peke på den trusel som et dynamisk misjonerende islam representerer i Europa uten å glemme kristne oppgaver som kjærlighet, forbønn, gjestfrihet. (Erklæringen siterer 5 Mos 10,18f: «Gud . . . elsker innflytterne, så han gir dem mat og klær. Derfor skal også dere elske innflytterne, for dere var selv innflyttere i Egypt.»)³⁷

Imidlertid er det andre religioner og religiøse erstatninger som synes mer truende i dagens Europa enn islam. Rapporter har signalisert en avtagende tendens i europamuslimenes religiøse praksis, til tross for et stadig økende antall moskeer.³⁸ Hele 45% i Tyskland klarer ikke å overholde islams leveregler i det moderne arbeidsliv. Selv om liberale ledere godtar kompromisser og hevder at ekte gudstjenesteliv ikke er bundet til bestemte ritualformer, blir mange mer eller mindre likegyldige til religiøse spørsmål. (Men bare 10% sier at islam er dem *fullstendig* likegyldig.)³⁹ Tegn kan tyde på at også som verdensmakt er islam på retur. Det arabiske oljehegemoni er brutt, og Khomeiny-diktaturet har skremt ikke bare Vestens folk, men også mange islamske regimer.

På den annen side er nettopp den religiøse revolusjon i Iran en modell for den revansj islam har søkt etter i kampen mot kristen-europeisk fremmedherredømme. Iran har demonstrert at religion har en kolossal mobiliseringseffekt i de brede folkemasser. Det er herfra det har bygget seg opp en uro over Vestens materialisme og teknisk-vitenskapelige manipulering av mennesket. I denne uro, hevder Irans ambassadør i Bonn, «har det hevet seg en røst fra den andre enden av verden som ber menneskene om å finne seg selv og fornekte den mennesketype som har frembragt den så kalte siviliserte verdens samfunnssystem». ⁴⁰ Men det er ikke nok å deklamere at islams humanisme er den kristne overlegen (begrunnet med at relasjonen menneske – Gud er tenkt mer konsekvent og radikal). ⁴¹ Med all islams selvhevdelse overfor det kristne Vesten kan det ikke stå fram som et troverdig alternativ, hverken politisk eller religiøst, så lenge islamske regimer som Iran, Saudi-Arabia, Libya, Pakistan o.a.

ikke har respekt for de mest elementære menneskerettigheter. Skal Vesten og den islamske verden bli partnere og bygge sammen en bedre verden, må de besinne seg på den åndelige arv de har felles fra Jerusalem og Mekka.

Men problemet er at de felles religiøse prinsipper og deres etisk-sosiale konsekvenser ikke tolkes og forstås på samme måte i det daglige liv. Og etter en periode med tilnærming og dialog mellom kristne og muslimer synes det nå som om utviklingen er stoppet opp eller sågar satt i revers.⁴² Aggressivitet og mistenksomhet preger mer og mer forholdene mellom kirke og islam over store deler av verden: i Egypt og andre land i Midt-Østen, i Etiopia, på Filipinene, i Indonesia . . .⁴³ Kristen misjon og aktivitet blir stadig mer umuliggjort i den islamske verden, hvor kirken blir identifisert med Vesten og belastet med fortidens korstog og kolonialisme og nåtidens kapitalisme, marxisme og hedonisme. Anti-vestlig er for dagens militante islam det samme som antikristelig, som en selvfølge, enda Vesten ikke lenger er «kristen» og kristendommen ikke lenger er begrenset til Vesten.

Fra begge sider har man oppdaget at en anti-materialistisk fellesnevner ikke er nok til å gjøre partnere av de gamle rivaler islam og kristendom. Begge religioner har et universelt misjonsoppdrag som nødvendigvis må føre til konfrontasjon i den grad motsetningen Jesus/Muhammed blir profilert. At det er slik, behøver ikke europeiske kristne fortrengte i misforstått gjestevennlighet. Muslimene selv gjør det ikke, de er stolt av sin religion og ville gjerne gjøre hele Europa til «Islams hus» om de kunne. Men det ville være tragisk om vår nærkontakt med dem, og vår misjon iblant dem, ikke er styrt av kristen kjærlighet, den som er velvillig, som ikke skryter og er hovmodig, som ikke gleder seg over urett mot dem, men har sin glede i sannheten.

NOTER

- 1) Religionsstatistiske tall er generelt vanskelig å få fram, og kildene varierer. Her er brukt tall fra David B. Barrett: *World Christian Encyclopedia*, 1982. For Tyskland foreligger tall fra «Islam-Archiv-Deutschland», se *Materialdienst* 10/1983, s. 291. For Storbritannia se *Research Papers* (Selly Oak Colleges) 21/1984: «Muslims in Europe», s. 3.
- 2) Barrett, som note 1: Global Table 1 og 4.
- 3) «Islam als Gericht Gottes», *Evangelische Kommentare* 6/1984, s. 334 f., også i *Materialdienst* 8/1984. EKD's representant for islam-spørsmål, Michael Mil-

- denberger, har imøtegått erklæringen i *News of Muslims in Europe* (Selly Oak), 27/1984.
- 4) Marius Baar: Vesten må vælge, Kbh. 1980, s. 87, 95. (Originaltittel: Das Abendland am Scheideweg. Ismael oder Israel – Koran oder Bibel – Mohammed oder Jesus?)
  - 5) Åge Holter: «Islam som ideologisk modell for forholdet evangeliet/religionene», *Tidsskrift for Teologi og Kirke*, 2/1978, s. 96ff. Se også «Luther und der Islam», *Lutherische Monatshefte*, 11/1983.
  - 6) Se henv. i Holter: Arabisk statsreligion, Oslo 1976, s. 22 f. og «Islam i arabernes konflikt med Israel», *Norsk tidsskrift for misjon*, 4/1974, s. 215.
  - 7) Dette avsnitt (V) i Frankfurt-erklæringen om islam, note 3, siterer Matt 24,24.
  - 8) Konferanserapport i *Materialdienst* 8/1984, s. 230 f. Konferansen i KEK er en videreføring av konsultasjonen i Salzburg 1978 om «Kirke og islamsk nærvær i Europa».
  - 9) Se kap. «Die Anerkennungsfrage» i M. S. Abdullah: Geschichte des Islams in Deutschland, Wien/Köln 1981, s. 159–82. Her siteres bl.a. professor Axel Freiherr von Campenhausen, leder av EKD's kirkerettslige institutt.
  - 10) Som note 3, s. 335.
  - 11) Jfr. Walter Schmidt: «Muslime aus vierzig Nationen. Eine religiöse Minderheit will mehr als Verein sein», *Lutherische Monatshefte* 3/1982, s. 116f. M. S. Abdullah, note 9, s. 172f.
  - 12) Jfr. liste fra 1979 med krav om særlover for muslimer i Storbritannia, ref. i Jan Hjärpe: Islam som politisk ideologi, Oslo 1980, s. 36. Noen av problemene er skildret av Faruk Celebi: «Muslim i Sverige», *Årsbok för Kristen humanism* 1983, s. 17: «En muslim ska vara enkelt och rent klädd; hur ska han skydde sig mot orena saker?» Problemet med *halal* er ikke bare forbudet mot å spise svinekjøtt: «Visse produkter som ingår i andra födämnerna har tilverkats av sådant som kommer från grisen . . . Hur kan muslimer äta ute på restaurang och hur kan våra barn äta i skolorna? . . . Hur ska en muslim bete sig, när han måste diska tallriker fulla med rester av fläskkött från gris, den orenaste varelsen som finns?»
  - 13) Hele dette problemkompleks er for Tysklands vedkommende beskrevet av skoledirektør i Köln, Josef Büscher: «Bildungsprobleme der Türken in der Bundesrepublik», i Kurt E. Becker, Peter Popitz, Hans-Peter Schreiner, hrsg.: Weltmacht Islam? Ein Symposium, Landau/Pfalz 1983, s. 53–87. For Storbritannia se «Islam and Education in Britain and Germany» i *News of Muslims in Europe* 27/1984, s. 2–4. Research Papers 21/1984, s. 13f.
  - 14) En oversikt over religiøse og politiske grupperinger av gjestearbeidere i Vest-Tyskland gis av Abdullah, note 9, s. 95–140. (24% er organisert i foreninger, derav 20% i religiøse, 4% i politiske. Pr. 27/6 1980 var det 58 000 organiserte tyrkere, derav 30 000 på høyresiden, 28 000 på venstresiden. En slik tallberegnet fordeling er tvilsom.) For grupperinger av muslimer i Storbritannia, *Research Papers* 21/1984 s. 6f., 11f. Den iranske leder av Islamsk Vitenskapsakademi i Köln, A. Falutari, skjelner mellom 8 forskjellige typer muslimer i Vest-Europa: 1. De få vestliggjorte, som føler, tenker og lever «vestlig». 2. De utvortes assimilerte. 3. Blinde medløpere (av gruppe 2), særlig unge blendet av en «kinopreget livsstil». 4. De halv-vestliggjorte, som bragte med hjemmefra et umodent, diffust islam. 5. Akademikere som ikke har klart å integrere det tra-

disjonelle islam med sin vestlige utdannelse. 6. Venstre-ideologer, mest intellektuelle. 7. Søkende unge. 8. De overbeviste troende, det folkelige flertall som mange ser ned på som «dumme», «uvitende», men som representerer en posisjon som «hverken er østlig eller vestlig, men rent islamsk». A. Falutari: «Der islam und sein Verhältnis zum Osten und Westen», *Materialdienst* 6/1983, s. 161f.

- 15) Baar, note 4, s. 80.
- 16) Falutari, note 14, s. 164: «Als monotheistisches Denk- und Weltssystem (*nizam tawhid*) unterscheidet sich dieses System vom westlichen und östlichen System und erzeugt in seinen Anhängern eine Überzeugungskraft, die konsequent eine Brutstätte auch neuerer gesellschaftlicher Bewegungen sein musste.» Om denne *tawhid*-filosofi i shia-islam, se Holter: «Religion og politikk. Det islamske eksperiment i Iran», *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger* 1984, s. 30ff. Ideologen bak den iranske revolusjon var først og fremst professor i sosiologi Ali Shariati (død 1978). I overs. av noen av hans viktigste arbeider, *On the sociology of Islam*, 1979, er også et kap. om «The World View of Tawhid».
- 17) Smail Balić: «Wie lebt ein deutschkultureller Muslim?», i *Weltmacht Islam*, note 13, s. 47.
- 18) Harun Resit Tüylüoğlu i foredrag 14/7 1979, sit. av Abdullah, note 9, s. 101.
- 19) Sit. fra programartikkel i første nr. av *Islam und der Westen* 1981, her referert fra *Materialdienst* 4/1981, s. 120f.
- 20) Balić, note 17, s. 42.
- 21) Wolfgang Slim Freund: «Gedanken über islamischen Humanismus, oder: Ketzerische Bemerkungen eines Europäers, der Moslem geworden ist und beschlossen hat, dies zu bleiben», i *Weltmacht Islam*, note 13, s. 18.
- 22) Som note 19.
- 23) «Christians and Muslims in a secularized Europe», *Newsletter* (Selly Oak Colleges), 11/1984.
- 24) Den egyptiske litteraturprofessor Taha Husain (kjent i Norge for romanen *Dagene som var*) var den første som i 1926 prøvde seg med historisk kildekritikk av Koranen. I 1959, i kjølvannet til arabisk nasjonalisme og islamsk vekkelse, tilbakekalte han alt han hadde hevdet i sin avhandling 1926. Holter, note 6, 25f., 104f.
- 25) Mehdi Razvi: «Was sollten muslimische Kinder über das Christentum wissen?», i Johannes Lähnemann, hrsg.: *Kulturbegegnung in Schule und Studium. Türken – Deutsche, Muslime – Christen. Ein Symposium. Hamburg 1983*, s. 37,34.
- 26) Xavier Jacob: «Christianity as seen by the Turks.» *Research Papers* (note 1) 22/1984, 18 sider. En opinionsundersøkelse over 6 måneder, ledet av Islam-Archiv-Deutschland, avslørte flg. holdninger som typiske for innvandrede muslimer i Tyskland: De kristne har flere guder, hvorav Jesus er en. – Kristne ber bare i helgen og til jul. – Kristendommen tror på tre personer: Maria, Jesus og Gud Fader. Over halvparten av de spurte (900 praktiserende muslimer, samt repr. for 12 hovedorganisasjoner for islam) hadde vært i en kirke, 2/3 hadde kristne bekjente, men under halvparten hadde møtt en prest; 70–80 % ønsket mer kontakt med kristne. «Muslims' Image of Christians», *News of Muslims in Europe* 28/1984, s. 1f.

- 27) Se note 5.
- 28) S. Ibrahim Rüschoff: «Da'wa unter Christen» (Schriftenreihe des Islamischen Zentrums München, 11/1983), gjengitt i *Materialdienst* 8/1984, s. 238–42.
- 29) I *A-Magasinet*s serie «På jakt etter islam» forteller en Oslo-jente som har konvertert til islam og bærer *hijab* (hodetørkle, egl. «skjerm», «vern») at «skautet gir henne beskyttelse: Ingen ser i alle fall på meg som attraktiv når jeg bærer *hijaab*, og dét minner meg om at det er andre enn fysiske kvaliteter som er vesentlige.» *A-Magasinet* 44/1984, s. 42.
- 30) Jfr. Abdullah, note 9, s. 130f.
- 31) I 1980 var det 430 tyske menn som giftet seg med tyrkiske piker, i 1981 var det i Sveits 530 ektepar med en tyrker og en sveitsisk kvinne, i en tiårs-periode fra 1977 var det nesten 900 tyrkere og 1200 marokanere som giftet seg med hollandske kvinner, mens korresponderende tall for tyrkiske og marokanske kvinner som giftet seg med hollandske menn var 51 og 31; i Belgia 1979 var 353 ekteskap mellom belgiske kvinner og muslimer fra Tyrkia eller Nord-Afrika, mens 65 belgiere giftet seg med kvinner fra disse land. Erika Fingerlin u. Michael Mildenerger, hrg.: *Ehen mit Muslimen*. Frankf. a. Main 1983, s. 13. Dawud Assad, Guy Harpigny, Jorgen S. Nielsen: «Christian-Muslim Marriages», *Research Papers* 20/1983, s. 1.
- 32) Fingerlin, Mildenerger, note 31, s. 11,15.
- 33) «Deutsche bekehren sich zum Islam», *Evangelische Kommentare*, 1/1984, s. 7f.
- 34) Frankfurt-erklæringen, *Materialdienst* 4/1984, s. 234.
- 35) «Muslime in Deutschland. Die von Sekretariat der deutschen Bischofskonferenz vorgelegte Arbeitshilfe», *Materialdienst* 8/1984, s. 237.
- 36) Ref. av Christoph Elsas: «Eingliederungsprobleme am Beispiel West-Berlin», i Lähmann, note 25, s. 125.
- 37) Som note 34, s. 232.
- 38) I England var det i 1960 bare 9 moskeer. I de neste fem år ble 4 nye registrert. I 1974 var tallet blitt 81. Fra 1975 er det en kraftig stigning, takket være generøse bidrag fra oljeproduserende land i den islamske verden: I perioden 1975 – 80 (siste år med tilgjengelige data) var det en årlig gjennomsnittlig økning på over tyve, slik at det totale antall moskeer kom opp i 203. Legger man til uregistrerte (formelt ulovlig oppførte) moskeer i England, regnes det i 1983 med minst 450 moskeer. *Research Papers* 21/1984, s. 10. I Vest-Tyskland regnes det med 700 islamske menigheter/foreninger med like mange moskeer. Men det er bare få flotte hvite palasser med slanke minareter og gylne kupler – slike finnes bare i Berlin (1926), Aachen (1967), Hamburg (1959), München (1973). Abdullah, note 9, s. 78. Moskeen i London er V-Europas største. I Geneve og Roma er det nylig oppført store moskeer. (Jfr. Baar: «Det ser ud, som om ingen gør sig nogen tanker om, hvad det betyder for den islamiske verden at bygge moskeer i katolicismens højbjerg Rom eller den protestantiske højbjerg Geneve.» Som note 4, s. 84.
- 39) Abdullah, note 9, s. 80. Balić, *Weltmacht Islam*, note 13, s. 46.
- 40) Mehdi Navab: «Warum erregt die islamische Revolution in Iran die Gemüter?» i *Weltmacht Islam*, note 13, s. 150.
- 41) Freund, note 21, s. 28f, med polemikk mot kristen-humanistisk forankring i *imago Dei*: Den jødiske og islamske idé om mennesket står hverandre nærmere,

for her «entsteht die Achtung des Menschen aufgrund seiner Qualität als Geschöpf Gottes, keineswegs aufgrund vermuteter Gottähnlichkeit wie bei den Christen».

- 42) Om dialogen kristne/muslimere innenfor Kirkenes Verdensråd se Christians meeting Moslems – WCC Papers on ten Years of Christian Muslim Dialogue, Geneva 1977. Jfr. Holter: «Religionsdialog på 'menneskelig vis'. Dialogen mellom muslimer og kristne», i Misjonskall og forskerglede. Festskrift til professor Olav Guttorm Myklebust, Oslo 1975, s. 70–92. For den seneste utvikling se Klaus Barwig, Klaus Philipp Seif, hrsg.: Muslime unter uns. Ein Prüfstein für christliches Handeln, München 1983, s. 30ff. Se også en muslimers vurdering, Muhammad S. Abdullah: «Christentum und Islam – Möglichkeiten der Ökumene», i M. Fitzgerald, A. Th. Koury, W. Wanzura, hrsg.: Moslems und Christen – Partner? Köln 1976.
- 43) Om noen av vanskelighetene for kristne i den islamske verden se en innsidebetretning fra Broder Henry: Utfordringen fra Islam, Oslo 1980, og: Fra islam til Golgata, Oslo 1982. Om islamsk aggresjon mot kopterne se Holter: «Kristne under Islams trykk. Det koptiske problem i Egypt», TTK 4/1983, s. 259–71.
- Kirkelig arbeid blant muslimer i Norge spesielt er skildret av Jan Opsal: «Kirken og muslimene i Europa», *Norsk tidsskrift for misjon* 3/1978 s. 129–47. Løpende orientering i *Evangeliet til muslimene* (Norsk Kristen Muslimmisjon).